
Polemika

O bezpečnosti vo svetle vytvárajúcej sa kritickej teórie globálnej spoločnosti

František Škvrnda —

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity, Bratislava

Do procesov vytvárania globálnej spoločnosti skúmaných v publikácii M. Hrubeca¹ patrí aj bezpečnosť. Táto problematika je stručne a akoby symbolicky obsiahnutá v záverečnej časti diela. Za jeden z podnetov tejto práce pre rozvoj kritickeho myslenia považujeme poukázanie na význam nového skúmania bezpečnosti v procesoch vytvárania globálnej spoločnosti.

Zložitosť a mnohostrannosť vytvárania globálnej spoločnosti, najmä prvky transnacionality a extrateritoriality, zosilňujú protirečivosť riešenia otázok bezpečnosti v súčasnom svete. Vnímanie bezpečnosti a uvažovanie o spôsoboch riešenia jej problémov spätne podmieňujú utváranie globálnej spoločnosti. Bezpečnosť v globálnom štáte vystupuje totiž u M. Hrubeca implicitne aj ako jeden z potenciálnych faktorov podmieňujúcich uznanie i spravodlivosť.

Téma bezpečnosti sa v posledných desaťročiach dostala do popredia záujmu filozofie a sociálnych vied. Pri jej skúmaní v súčasnom dianí sa zvyšuje význam kritickej teórie, lebo svet, civilizácia, spoločnosť, štát a ďalší sociálni aktéri nikdy nestáli pred tak zložitými a protirečivými bezpečnostnými problémami. Vývoj sveta sa skomplikoval, krízové a konfliktné javy a procesy sa rozvinuli viacerými spôsobmi a smermi, rozšírili sa v rôznych regiónoch atď.

Jednotný svet, schopný, či aspoň snažiaci sa komplexne vyriešiť globálne (planetárne, svetové) problémy po rozpade bipolarity v medzinárodných vzťahoch, nevznikol. Napriek „oprášeniu“ idey jednoty sveta, ktorú sa v duchu západného sociálneho myslenia pokúsil prezentovať F. Fukuyama,² došlo

1 Hrubec, M., *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky*. Praha, Filosofia 2011. 564 s.

2 Fukuyama, F., *Konec dějin a poslední člověk*. Přel. M. Prokop. Praha, Rybka Publishers 2002.

k narastaniu komplikácií vo vývoji sveta. Dnes sa pripúšťa, že svet bol v uplynulom štvrtstoročí, kedy sa rozvíjal iba na neoliberalný spôsob, len jednostranný, čo škodilo aj riešeniu jeho bezpečnostných problémov.

Globalizácia, zameraná takmer výlučne prozápadne, viedla k narastaniu nerovností vo vnútri štátov i na globálnej úrovni, čo prinieslo pre väčšinu jednotlivcov i sociálnych skupín viac nevýhod, strát či hrozieb ako výhod, ziskov a záruk. Platí to na všetky oblasti (sféry) spoločenského života, od sociálno-ekonomickej cez politickú a bezpečnostnú až po kultúrnu a nakoniec aj environmentálnu.

Vnímanie bezpečnosti sa v spojení s dôsledkami a súvislosťami globalizácie mení. „Bezpečnostné hrozby sú teraz čoraz viac globálne – od globálneho otepľovania cez globálny hlad ku globálnemu terorizmu, a teda národné alebo štátne paradigmy sú už nedostatočné.“³ V tejto súvislosti sa kriticky⁴ poukazuje aj na pôsobenie NATO ako organizácie pôsobiacej v duchu prozápadnej globalizácie a na jeho úsilie získať na úkor OSN rozhodujúce slovo pri riešení bezpečnostných problémov.

Pri úvahách o bezpečnosti vidíme u M. Hrubeca dva pohľady. Prvý je širší, keď autor fenomén (globálnej) bezpečnosti všeobecne, sociálnofilozoficky spája s analýzami medzinárodného usporiadania, medzinárodného práva a možností subjektov (najmä zneuznaných) realizovať svoje práva. Zdôrazňuje pri tom vypuklosť sociálno-ekonomického fenoménu chudoby a s ním spojených zraniteľných subjektov.⁵ Uvádza, že transnacionálne korporácie spolu so Svetovou obchodnou organizáciou, Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou⁶ „uplatňujú své zájmy a uskutočňujú politiky, ktoré často prinášajú ztráty najviac znevýhodnenému a nejchudšiemu obyvateľstvu“.⁷ Zaoberá sa tiež otázkami vodných zdrojov a potravín (dostatočnej výživy), ktorých bezpečnostný význam sa zosilňuje pri ich využívaní ako nástroja politického a hospodárskeho nátlaku.⁸

3 Fagan, G. H. – Munck, R., Introduction to Volume 1. In: Fagan, G. H. – Munck, R. (eds.), *Globalization and Security: An Encyclopedia. Social and Cultural Aspects*. Santa Barbara, Praeger 2009, s. 2.

4 Bunde, T. – Noetzel, T., Unavoidable Tensions: The Liberal Path to Global NATO. *Contemporary Security Policy*, 31, 2010, No. 2, s. 295-318; Kitchen, V. M., *The Globalization of NATO: Intervention, Security and Identity*. London, Routledge 2010; Nazemroaya, M. D., *The Globalization of NATO*. Atlanta, Clarity Press 2012.

5 Hrubec, M., *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky*, c.d., s. 405-413.

6 Tieto tri organizácie sa niekedy označujú aj za „nesvätú“ trojicu, ktorá presadzuje neoliberalný globálny kapitalizmus a súčasnú podobu globalizácie. Pozri Peet, R., *Unholy Trinity: The IMF, World Bank and WTO*. 2nd ed. London, Zed Books 2009.

7 Hrubec, M., *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky*, c.d., s. 422.

8 Tiež tam, s. 418-421.

V užšom pohľade M. Hrubec bezpečnostné otázky spája s filozofickopolitickými otázkami nového usporiadania sveta, ktoré sa utvára v dôsledku integračných – transnacionálnych a globálnych procesov, ale nezužuje ich pritom len na vojenskú (resp. vojensko-policajnú, „ozbrojeno-násilnú“) dimenziu. Zameriava sa na víziu bezpečnosti v „supranacionálnej integrácii v celoplanetárnom mätřitku, což je podstatně silnější integrace než globální víceúrovňové uspořádaní, konkrétně na vyústění silné integrace v globální stát“.⁹

V posledných desaťročiach sa pri reflexii nových podmienok bezpečnosti rozvíja aj jej filozofické skúmanie, ale explicitne sa prezentuje len ojedinele, a to najmä v ruskej a poľskej literatúre, kde sa tieto otázky interpretujú voľne a v širokých súvislostiach.¹⁰ Viaceré filozofické problémy súčasnej bezpečnosti – spojené s novými javmi (vrátane hrozieb) v podmienkach globalizácie, postmoderny, krízy a pod. – sa objavujú, ale len v menšom rozsahu, v politickej filozofii vojny,¹¹ mieru,¹² násilia, konfliktov a pod.

Skúmanie bezpečnosti však i napriek tomu postupne smeruje k vytváraniu relatívne samostatnej interdisciplinárnej oblasti vedy, spravidla označovanej za teóriu bezpečnosti (s dôrazom na vojnu a mier). V jej rámci predstavuje špecifický problém aj globálna bezpečnosť. Väčšina prác, ktorá sa zaoberá touto témou však o nej neuvažuje filozofickopoliticky v rámci globálneho štátu, ale pod vplyvom teórie medzinárodných vzťahov ju spája s pôsobením národných štátov a ich integračných zoskupení, príp. nimi vytváraných medzinárodných organizácií. Pri skúmaní zneuznania a spravodlivosti vidíme aj prínos konceptu ľudskej bezpečnosti, ktorý vznikol na pôde OSN.¹³

Časť autorov v strednej a východnej Európe všeobecnú teóriu bezpečnosti pomenúva sekuritológiou¹⁴ a koncipuje ju na širších východiskách ako len teóriu medzinárodných vzťahov. Niektorí z týchto autorov v nej zvyrazňujú aj filozofické, najmä axiologické aspekty v súvislosti s charakteristikou bez-

9 Tiež tam s. 434.

10 Rybalkin, N. N., *Filosofija bezopasnosti*. Moskva, Moskovskij psihologo-socialnyj institut 2006; Rechlewicz, W., *Elementy filozofii bezpieczeństwa*. *Bezpieczeństwo z perspektywy historii filozofii i filozofii polityki*. Warszawa, Difin 2012; Rosa R., *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa (na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej)*. Siedlce, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej 2009.

11 May, L. – Crookston, E. (eds.), *War: Essays in Political Philosophy*. Cambridge, Cambridge University Press 2008; Moseley, A., *A Philosophy of War*. New York, Algora 2002.

12 Cortright, D., *Peace: A History of Movements and Ideas*. Cambridge, Cambridge University Press 2008; Teichman, J., *The Philosophy of War and Peace*. Exeter–Charlotteville, Imprint Academic 2006.

13 *Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security*. Oxford, Oxford University Press 1994.

14 Hofreiter, L., *Securitológia*. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika 2006; Janošec, J., *Securitologie – nauka o bezpečnosti a nebezpečnosti*. *Vojenské rozhledy*, XVI (XXXVIII), 2007, č. 3, s. 3-13; Jaročkin, V. I., *Sekjuritologija. Nauka o bezopasnosti žiznedejatel'nosti*. Moskva, Os 2000.

pečnosti ako hodnoty.¹⁵ Pojem veda o bezpečnosti sa v týchto súvislostiach zatiaľ objavuje menej a chápe sa skôr v technickom, resp. prírodovednom kontexte.¹⁶

Pri rozvoji skúmania bezpečnosti sa stretávame aj s ďalšími pohľadmi, ktoré obsahujú sociálnofilozofické aspekty. Ide o jej vnímanie ako antropologického problému. J. Stańczyk označuje interdisciplinárnu tému bezpečnosti za antropocentrický fenomén.¹⁷ V úvode k publikácii *A World of Insecurity: Anthropological Perspectives of Human Security* sa zdôrazňuje existenciálny rozmer ľudskej bezpečnosti,¹⁸ pri ktorom vystupujú do popredia otázky príslušnosti ku komunitám a identity. Téma pritiahla aj pozornosť časti výskumníkov v oblasti bezpečnosti, ktorí sa k nej vyjadrujú tiež z pohľadu politickej teórie.¹⁹

Chápanie globálnej bezpečnosti je podmienené aj tým, že vnímanie bezpečnosti v západnom sociálnom myslení prešlo protirečivým vývojom. V sociálnofilozofickej literatúre v začiatkoch modernej spoločnosti sa fenomén bezpečnosti ocitol akoby v druhej línii záujmu. Možno za tým vidieť viacero príčin. Bezpečnosť sa odvodzovala od širších a významnejších sociálno-ekonomických procesov, spojených s modernou spoločnosťou. V optimistických sociálnofilozofických víziách tejto spoločnosti sa predpokladalo, že bude menej chudoby a násilia (konfliktov i vojen) a viac vzdelania (racionality) i voľnosti atď. Takmer ako samozrejmosť to znamenalo, že v týchto podmienkach bude pre individuum, skupiny, spoločnosť i svet aj „bezpečnejšie“.

Za cenu určitého zjednodušenia vyjdeme z tvrdenia, že k zmene sociálnofilozofického vnímania fenoménu bezpečnosti došlo v historickom čase, keď sa vytvárala kritická teória Frankfurtskej školy. Základnú príčinu zmeny predstavovala vznikajúca kríza modernej spoločnosti, spojená s nesmiernym násilím sprevádzajúcim prvú a druhú svetovú vojnu, vrcholiacim ne-

15 Korzeniowski L. F., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*. Kraków, EAS 2008, s. 105-112.

16 Smith, C. – Brooks, D. J., *Security Science: The Theory and Practice of Security*. Waltham, Butterworth-Heinemann 2013.

17 Stańczyk, J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*. Warszawa, Instytut studiów politycznych PAN 1996, s. 15-20.

18 Eriksen, T. H., *Human Security and Social Anthropology*. In: Eriksen, T. H. – Bal, E. – Saleminck, O. (eds.), *A World of Insecurity: Anthropological Perspectives of Human Security*. London, Pluto Press 2010, s. 5-6.

19 Battersby, P. – Siracusa, J. M., *Globalization and Human Security*. Plymouth, Rowman & Littlefield 2009; Hampson, F. O. – Daudelin, J. – Hay, J. B. – Reid, H. – Martin, T., *Madness in the Multitude. Human Security and World Disorder*. Oxford, Oxford University Press 2002; Kaldor, M., *Human Security*. Cambridge, Polity 2007. Bilgin, P., *Critical Theory*. In: Williams, P. D. (ed.), *Security Studies: An Introduction*. 2nd ed. London, Routledge 2012, s. 90-106; Booth, K. (ed.), *Critical Security Studies and World Politics*. Boulder, Lynne Rienner 2005; Peoples, C. – Vaughan-Williams, N. (eds.), *Critical Security Studies*. London, Routledge 2012.

zmyselným zvrhnutím atómových bômb na Hirošimu a Nagasaki. V prvej polovici 20. storočia sa svet stal svedkom nielen zväčšujúceho sa násilia, ale aj narastania nebezpečenstva nezamestnanosti a chudoby, ktorý priniesla Veľká hospodárska kríza, a ďalších prejavov sociálnej anómie.

Ludia v modernej západnej spoločnosti síce „v priemere“ žijú (podľa ukazovateľov spotreby) na vyššej úrovni, lepšie a pohodlnejšie ako v minulosti, ale sociálne sa necítia bezpečnejšie. Strach o existenciu nadobúda stále novšie podoby. Popri tradičných hrozbách, ktoré sú spojené s prežitím a nedostatkom, sa intenzívnejšie vnímajú nové hrozby, ktoré majú politický, sociálny a kultúrny charakter, v posledných rokoch umocnený aj pôsobením neoliberalizmu.²⁰ Medzi takéto hrozby možno zaradiť aj zneužitie, ktoré M. Hrubec objasňuje v širokej škále jeho podôb – od individuálnej cez skupinové, národnoštátne až po transnacionálne, od súkromnej cez verejné až ku globálnej.

Pôvodná koncepcia bezpečnosti, s dôrazom na jej štátnocentristický charakter rozvíjaný v duchu „anglo-americkej“ teórie medzinárodných vzťahov, sa v 80. rokoch 20. storočia začala výrazne meniť. Nové chápanie bezpečnosti²¹ sa označuje aj za širšie. Bezpečnosť by mala prispievať k vytváraniu podmienok pre rozvoj spoločnosti (sveta) v ešte širšom pohľade, než aký predstavuje ľudská bezpečnosť.²² K ďalším prvkom nového chápania bezpečnosti patria rozširovanie oblastí (sektorov) nevojenskej bezpečnosti, rast významu nevojenskej bezpečnosti (čo ale neznamená, že vojenská bezpečnosť stratila svoj význam) a rast počtu a vplyvu neštátnych bezpečnostných aktérov, ktorí môžu pôsobiť pozitívne (mimovládne organizácie, sociálne a politické hnutia a pod.), ale aj negatívne (predovšetkým aktéri v oblasti terorizmu, organizovanej zločinnosti a extrémizmu).

V novom chápaní bezpečnosti rastie aj pozornosť venovaná jej globálnej dimenzii. Zatiaľ sa skúma prevažne zo „všeobecnobezpečnostného“ hľadiska, kde sa uplatňujú viaceré teoretické i metodologické koncepty.²³

20 Keller, J., *Nová sociálna rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha, Sociologické nakladatelství 2011; Krahnemann, E., *New Threats and New Actors in International Security*. New York, Palgrave 2005.

21 Pozri Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder, Lynne Rienner 1991; Buzan, B. – Waeaver, O. – de Wilde, J., *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Lynne Rienner 1997.

22 Kuznecov, V. N., *Bezopasnost' čerez razvitije*. Moskva, Intel Tech 2000; Klingebiel, S. (ed.), *New interfaces between security and development: Changing concepts and approaches*. Bonn, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik 2006.

23 Hough, P., *Understanding Global Security*. 3rd ed. London, Routledge 2013; Kay, S., *Global Security in the Twenty-first Century: The Quest for Power and the Search for Peace*. 2nd ed. Lanham, Rowman & Littlefield 2011; Rogers, P., *Losing Control: Global Security in the 21st Century*. 3rd ed. London, Pluto Press 2010.

V súčasnej bezpečnostnoteoretickej literatúre sa vo vzťahu ku globálnej bezpečnosti (v spojení s utváraním globálneho štátu) prezentujú tri kľúčové okruhy otázok:

- charakter moci zaisťujúcej globálnu bezpečnosť, jej inštitúcie (orgány) a ich kreovanie;
- zaistenie globálnej bezpečnosti v podmienkach asymetrie bohatstva a moci a jej sociálno-ekonomických dôsledkov,
- spôsoby riešenia etnických a konfesijných nerovností, ktoré akoby s rozvojom sveta pribúdali, pričom časť bezpečnostných aktérov ich rôznym spôsobom využíva, až zneužíva.

Pri dôkladnejšom štúdiu konceptu kritickej teórie globálnej spoločnosti načrtnutej M. Hrubecom sa vynára otázka, či pri skúmaní problematiky uznania a spravodlivosti v podmienkach transnacionality a extrateritoriality, ktoré sa zatiaľ v podmienkach neoliberalnej globalizácie čoraz viac vymykajú spod právnej a politickej moci štátov, netreba uvažovať o novej paradigme sociálnych teórií i samotnej sociálnej filozofie. V posledných desaťročiach sa objavujú aj také podoby zneuznania, ktoré vyžadujú nové prístupy k spravodlivosti, jej dosahovaniu a presadzovaniu. Ich hľadanie vyžaduje primeraný nadhľad nad doterajšou politickou, právnou, morálnou (i bezpečnostnou) praxou, čo nám môže poskytnúť kritická teória.

V sociálnom pohybe od zneuznania k spravodlivosti vo formujúcej sa globálnej spoločnosti a politike, ktorý je predmetom uceleného a vyváženého kritického skúmania v publikácii M. Hrubeca, sa nastoľuje viacero tém, o ktorých treba viesť diskusie aj z hľadiska formujúcej sa teórie bezpečnosti, kde je zatiaľ malo filozofie, a to ako politickej, tak aj sociálnej. Fundamentálny význam pre chápanie globálnej bezpečnosti v predloženom koncepte má podľa nás otázka, s akým cieľom by mala fungovať. Sociálnofilozoficky existujú vlastne len dve možnosti kreovania globálnej bezpečnosti (vnútorne diferencovanej podľa mnohých kritérií), medzi ktorými sa dajú načrtnúť pri jemnejšej analýze aj určité „medzistupne“.

Prvou možnosťou je, že globálna bezpečnosť bude len inštrumentálna a zameria sa prioritne na zabránenie (zadržiavanie) hrozieb, a tým aj zneuznania, popr. nespravodlivosti. Jej inštitúcie by mali zasahovať len v prípade ich vážneho narušenia. Jej jadro bude aj naďalej tvoriť sila, ktorá dosiaľ bezpečnosti dominovala, ale jej problémy s pribúdajúcim časom rieši menej účinne, lebo má spravidla asymetrický charakter.

Druhá možnosť spočíva v tom, že globálna bezpečnosť bude pôsobiť rozvojovo a bude prispievať k riešeniu problémov globálnej spoločnosti tým, že povedie k prekonávaniu (odstraňovaniu) príčin, ktoré vytvárajú bezpečnostné hrozby, ktoré generujú nielen staré, tradičné, ale aj nové podoby zneuznania a nespravodlivosti. Tie sú v súčasnosti spojené najmä s neschopnosťou

(neochotou) prekonať narastajúcu sociálno-ekonomickú, kultúrnu i bezpečnostnú asymetriu. Globálna bezpečnosť má nedeliteľný charakter, čo je základný rámec, v ktorom prispieva aj k fungovaniu globálneho štátu. V jej základe sa nachádzajú porozumenie, ústretovosť, ochota, vyjednávanie smerujúce k súladu rozdielneho i protirečivého v planetárnom rozsahu, kde je nenahradiateľný nielen globálny štát, ale aj kritická teória globálnej spoločnosti, do ktorej nás uvádza svojim dielom M. Hrubec.